

JUSTÍCIA LINGÜÍSTICA: COM AVALUAR-LA? L'EXEMPLE DE LA UNIÓ EUROPEA

Michele Gazzola*

INTRODUCCIÓ

Cal constatar que cada persona té com a mínim una llengua, que generalment s'anomena materna, que no és escollida, sinó que ens ve donada, transmesa pels pares i/o el medi. És un atribut de cada persona, com el color de la pell o el sexe. Amb la llengua les persones organitzen el seu pensament, es comuniquen, intercanvien informació, actuen juntes i participen en la societat. Per tant, la capacitat d'actuar utilitzant una llengua que es domini totalment (habitualment, per cert, la llengua materna) és una condició prèvia per a viure activament en societat i poder ser un veritable ciutadà, per exemple ser capaç d'estudiar, tenir contactes personals, treballar i defensar-se davant d'un tribunal.

En conseqüència, la protecció i cura de les llengües és important no només culturalment. És important abans que res en la pràctica, en la política i en l'economia: es tracta de la protecció d'interessos concrets dels individus en la vida social, política i econòmica. Deixar que una llengua perdi funcions en la societat significa, de fet, empobrir no només culturalment, sinó també materialment, aquells qui la parlen com a llengua materna, ja que això redueix les seves possibilitats d'activitat en aquella llengua en els diversos marcs de la vida social, política i econòmica. Discrimi-

MICHAEL COBHLAN

nació lingüística vol dir patir els desavantatges de tenir una posició diferent per a accedir a la cultura, a la justícia i al mercat laboral, perquè la llengua materna d'algú no és la llengua dominant en la societat. En aquesta situació,

rebre una llengua materna en comptes d'una altra inevitablement influeix en les capacitats d'una persona per a ser activa socialment i tenir més oportunitats de prosperitat. La discriminació lingüística en conseqüència pot trans-

* Nascut el 1978, es va doctorar el 2011 en gestió de la comunicació plurilingüe a la universitat de Ginebra, Suïssa, sota la direcció del professor François Grin. Actualment és investigador d'economia lingüística i avaluació de polítiques lingüístiques a la Universitat Humboldt a Berlín, Alemanya, sota la direcció del professor Bengt-Arne Wickström. També treballa en el projecte d'investigació MIME (Mobilitat i Inclusió en una Europa Multilingüe) i ha estat responsable del projecte LAPO sobre política i justícia lingüística a Europa, ambdós finançats per la Comissió Europea. Alhora és responsable d'un projecte d'investigació finançat per l'Esperanto Studies Foundation sobre un índex de justícia lingüística al món. Membre de l'Acadèmia Internacional de les Ciències de Sant Marino (AIS). www.michelegazzola.com

El present text va aparèixer publicat originalment en esperanto a les actes de la *Internacia Kongresa Universitato* ["Universitat Internacional del Congrés"] del 2014, a cura de José Antonio Vergara, sota el títol *Lingva justeco: kiel taksigi ĝin? La ekzemplo de Eŭropa Unio*, editades per l'Associació Universal d'Esperanto, Rotterdam, 2014.

Traducció: Llibert Puig i Gandia i Hèctor Alòs i Font

formar-se en discriminació política i econòmica.

Sens dubte és desitjable aprendre llengües (ja siguin estrangeres o la llengua de la majoria en un estat plurilingüe), i, de fet, l'estat amb el seu sistema educatiu pot ensenyar als seus ciutadans, immigrants o minories algunes llengües, que s'afegeixen a la pròpia. Això no obstant, l'aprenentatge d'una llengua més en general no hauria de representar un mer pretext per a negar la necessitat de ser educat també en la llengua materna i per a negar la possibilitat de fer-la servir en societat. Per exemple, l'ensenyament de la llengua de la majoria a les persones que parlen una llengua minoritària, no hauria de ser un pretext per a negar-los l'ensenyament en la seva llengua materna, afirmant que la llengua de la majoria "és suficient" per a evitar la discriminació.

Per tant, garantir la possibilitat d'utilitzar tant com sigui possible la llengua materna en la comunicació amb l'aparell estatal o

amb organitzacions públiques, ha de ser una condició imprescindible perquè la persona pugui efectivament gaudir dels seus drets humans, polítics i ciutadans. Per això, la defensa dels drets lingüístics és un altre aspecte de la defensa dels drets humans. La constatació que totes les persones tenen una llengua materna té dues importants implicacions. En primer lloc, les organitzacions no poden ser veritablement democràtiques si no es basen en una comunicació inclusiva, assequible a tots els ciutadans en la seva primera llengua. La democràcia lingüística és, per tant, una part fonamental de la mateixa democràcia (el concepte de democràcia lingüística és explicada després amb més detall). Naturalment, tothom està d'acord que en determinades circumstàncies fer servir totes les llengües no és possible per raons pràctiques i limitar el nombre de llengües usades a vegades és necessari. Tanmateix (i això és la segona implicació), si en alguns contextos s'accepta limitar l'ús de les llengües, cal introduir el principi que, en resposta al privilegi d'una llengua respecte a

les altres, s'apliquin unes compensacions específiques (per exemple, traspassos financers en favor dels parlants de les llengües excloses). Això és generalment la definició més simple de justícia lingüística com a forma concreta de distribució justa, la qual Pool proposava en els anys noranta del segle xx (Pool 1991). Per exemple, la majoria podria pagar una part dels costos d'ensenyar la seva llengua a les persones de llengua minoritària.

Encara que generalment és evident que les idees de democràcia lingüística i justícia lingüística són congruents amb els valors moderns de llibertat i igualtat, les persones generalment no són gaire conscients de les discriminacions en el camp lingüístic. No obstant això, els exemples en són abundants. Pensi's en les persones de llengües minoritàries que no poden o no tenen dret a fer servir la seva llengua a l'escola o al treball, emigrants als quals raons lingüístiques dificulten entrar en una societat nova i trobar treball, persones que podrien accedir a una organitza-

RESUM

En general les persones no són gaire conscients de la desigualtat en el camp lingüístic, i tot i això és abundant. Pensem, per exemple, en els parlants de llengües minoritàries, que no poden o no tenen dret a parlar la seva llengua a l'escola o a la feina; immigrants, que per raons lingüístiques difícilment s'insereixen a la nova societat i hi troben treball; persones capacitades per a treballar en una organització internacional, però on exigeixen tenir l'anglès o el francès com a llengües maternes; estudiants a qui agradaria estudiar en la seva llengua, però han d'estudiar en una llengua que no entenen bé. La protecció d'una llengua és important no només culturalment, sinó abans de tot per raons pràctiques, polítiques i econòmiques: es tracta de protegir uns interessos concrets de persones, en la vida social, política i econòmica.

En aquest context, en primer lloc, es presentaran i discutiran els resultats del debat científic actual sobre justícia lingüística. En segon lloc, s'examinaran quines característiques hauria de tenir una definició aplicable que serveixi per a valorar empíricament una política lingüística. Això significa entre altres coses, idear alguns indicadors amb els quals avaluar la justícia lingüística en un país o territori. En tercer lloc, es proposarà un exemple de valoració de la justícia lingüística a Europa per mitjà d'una base de dades estadística aportada per l'Eurostat, l'institut d'estadística de la Unió Europea. Finalment, es descriuran els lligams entre el debat entre justícia lingüística i l'evolució de la ideologia del moviment esperantista.

Paraules clau: política lingüística, avaluació de la política lingüística, justícia lingüística, democràcia lingüística, Unió Europea, moviment esperantista.

RESUMO

Ĝenerale homoj ne tre konscias pri malegaleco en la lingva kampo, kiu tamen abundas. Ni pensu ekz. pri minoritatlingvanoj, kiuj ne povas aŭ rajtas uzi sian lingvon en lernejo aŭ en la laborejo; enmigrintoj, kiuj i.a. pro lingvaj kialoj malfacile eniras novan socion kaj tie trovas laboron; homoj, kiuj rajtus agi en internacia organizo kie tamen oni postulas denaskan konon de la angla aŭ franca; lernantoj, kiuj ŝatus studi per sia gepatra lingvo, sed devas lerni per lingvo, kiun ili ne bone komprenas. Protektado de lingvo gravas ne nur kulture, sed antaŭ ĉio praktike, politike kaj ekonomie: temas pri gardado de la konkretaj interesoj de la individuoj en la socia, politika kaj ekonomia vivo.

En tiu kunteksto, unue, oni prezentos kaj diskutos la rezultojn de la nuna sciencista debato pri lingva justeco. Due, oni esploros, kiujn karakterizojn devus havi aplikebla difino kiu taŭgas por empiria taksado de lingva politiko. Tio signifas, interalie, pripensi kelkajn indikilojn per kiuj eblas taksi aŭ mezuri lingvan justecon en iu lando aŭ regiono. Trie, oni proponos ekzemplon de taksado de lingva justeco en Eŭropo baze de statistika datumbazo liverita de Eurostat, la statistika instituto de Eŭropa Unio. Fine, oni priskribos la ligojn inter la debato pri lingva justeco kaj la evoluo de la ideologio de la Esperanto-movado.

Ŝlosilaj vortoj: lingva politiko, taksado de lingva politiko, lingva justeco, lingva demokratio, Eŭropa Unio, Esperanto-movado.

ció internacional, on exigeixen tenir l'anglès o el francès com a llengua materna, alumnes que voldrien estudiar en la seva llengua materna, però han d'estudiar en una altra que no entenen prou bé.

Una de les raons d'aquest desconeixement segurament és, que els conceptes *democràcia lingüística* i *justícia lingüística* sovint no estan ben definits o hi ha definicions contradictòries. Per exemple, el debat sobre el concepte de justícia lingüística ha esdevingut més i més intens en les últimes dècades, però al mateix temps més i més confús. Naturalment, sense una idea clara d'allò que cal ajudar o promoure és difícil actuar. La segona raó (lligada a la primera) és que el concepte de justícia lingüística és, en general, teòric i poc sovint es pot avaluar amb mètodes tradicionals. Si no es pot avaluar la justícia lingüística en un país o regió, no es poden millorar les polítiques lingüístiques i en conseqüència les condicions de vida de les persones. Actualment no hi ha cap informe o estudi sobre l'estat de justícia lingüística en diversos països, encara que fa poc s'han fet alguns avenços en aquest sentit,¹ similars als informes comparatius sobre els resultats dels sistemes educatius dels països

(per exemple el Programa Internacional per a l'Avaluació d'Estudiants, PISA, a càrrec de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic) o sobre la llibertat de premsa, la discriminació i violència contra les dones, o la pol·lució. Aquests informes a vegades són útils, ja que els diaris sovint els mencionen, i per tant poden tenir eficàcia. Per exemple, els indicadors del programa PISA poden ser útils per a proposar polítiques adequades i concretes per a millorar els sistemes educatius.

L'objectiu d'aquest article és introduir el lector en el tema de la democràcia lingüística i de la justícia lingüística i donar un exemple concret. En primer lloc, presentarem un resum dels arguments més importants de l'actual debat sobre democràcia lingüística i justícia lingüística en el món científic. En segon lloc, proposarem un exemple d'avaluació de la justícia lingüística a Europa, extret d'una base de dades facilitada per l'Eurostat, l'Institut d'estadística de la Unió Europea. En tercer lloc, descriurem els lligams entre el debat sobre justícia lingüística i la ideologia del moviment esperantista.

DEMOCRÀCIA LINGÜÍSTICA

Una democràcia moderna es basa en la idea bàsica que tots els ciutadans d'un estat tenen el mateix dret de vot i un dret semblant de ser

Els conceptes 'democràcia lingüística' i 'justícia lingüística' sovint no estan ben definits o hi ha definicions contradictòries

La democràcia és un procés evolutiu infinit que sempre continuarà conflictives, desavinences i imperfeccions

¹ Un grup d'estudi internacional, el coordinador del qual és l'autor d'aquest article, està actualment treballant sobre la definició d'indicadors per a avaluar la justícia lingüística en diferents països.

candidats a càrrecs elegibles. Però una democràcia no és simplement un sistema amb votacions.² Les democràcies modernes també es basen sobre diversos principis bàsics generals. Primerament, els mateixos drets per a totes les persones: és a dir, les lleis no han de discriminar (ni en teoria, ni en la pràctica), i les possibilitats dins de la societat han de ser semblants per a cada persona. En segon lloc, llibertat de comunicació: és a dir, que no hi hagi limitacions a la possibilitat de les persones d'opinar, criticar, convèncer, etc. Les possibilitats de contribuir als debats i discussions públiques han de ser semblants per a cada persona. En tercer lloc, participació efectiva en les decisions: és a dir, que el poder polític no depengui només d'algunes persones, sinó que cadascú tingui la capacitat real d'influir en els processos de decisió (no només amb el vot, sinó, per exemple, amb la vida associativa o el lobbisme), almenys quan es tracta de decisions que afecten el conjunt de la societat o la persona en particular.

Sens dubte, no hi ha actualment cap societat en què aquests ideals es facin plenament realitat en tots els detalls. És més simple fer realitat les "llibertats negatives" (l'absència de discriminació, de limitacions comunicatives) que les "positives" (igualtat de possibilitats), però la democràcia és un procés evolutiu infinit que sempre contindrà conflictes, desavinences i imperfeccions. En aquest marc, l'aspecte lingüístic de la democràcia com a llibertat positiva esdevé actual i digne d'estudi perquè la capacitat d'actuar en la llengua en què hom se sent més confortable (habitualment, la llengua materna) és una condició prèvia per a viure activament en la societat i per a millorar les condicions de vida pròpies.

Per tant, garantir la possibilitat d'utilitzar la primera llengua d'una persona (habitualment, la materna o la llengua principal de l'educació) en la comunicació amb les organitzacions públiques és una condició indispensable perquè un individu pugui gaudir efectivament dels seus drets polítics i participar sense traves en la societat. De fet, l'aparell de l'estat no pot deixar de comunicar-se. L'estat pot ser neutral amb relació a les religions, però no pot ser-ho amb les llengües (De Schutter 2007), perquè sempre li cal utilitzar almenys una llengua per a la legislació perquè els tribunals funcionin o educar en les escoles.

2 Per a una discussió del concepte de democràcia, veg. Schumpeter (2006 [1942]) i Dahl (1962).

Per això la democràcia (com definida més amunt) també depèn necessàriament de la política lingüística de l'estat. Altrament dit, la política lingüística influeix necessàriament en el grau de democràcia de l'estat. Aquesta és la raó per la qual la política lingüística té una especial importància: per a ser plenament demòcrates, les organitzacions públiques haurien de basar-se en una comunicació inclusiva, accessible per a tots els ciutadans. Per això la democràcia lingüística és un element fonamental de la democràcia com a sistema polític.

La democràcia lingüística és important no només per als estats nacionals, sinó també internacionalment, per exemple en organitzacions supranacionals com la Unió Europea (UE) que són oficialment multilingües. Com tenir un procediment de decisió democràtic si els ciutadans no poden entendre fàcilment els candidats? Com esperar que els ciutadans prenguin decisions assenyades si les informacions i idees els arriben només a través d'una llengua que no dominen gaire? La posada en marxa d'un marc lingüístic comú que permeti una comunicació inclusiva és una part essencial de la construcció d'una democràcia transnacional.

JUSTÍCIA LINGÜÍSTICA³

Hi ha diferents tradicions acadèmiques que tracten el tema de la justícia lingüística. Pel límit d'espai, descriurem els trets més importants de dues tradicions: la filosòfica i l'econòmica. En el camp de la filosofia poden trobar-se dues tradicions antagoniques. La primera podria anomenar-se *tradició liberal-igualitària*. Segons els autors que pertanyen a aquest grup (p. ex. Van Parijs 2011, Pogge 2003, Laitin i Reich 2003), en les societats modernes tots els ciutadans han de tenir les mateixes oportunitats d'estudiar, accedir al mercat de treball i moure's lliurement dins del país. Tanmateix, això només és possible si la societat té una llengua comuna. Altrament dit, segons aquests autors, la igualtat d'oportunitats, la mobilitat social i geogràfica, la unitat nacional i cohesió social (és a dir l'entrellaçament dels grups socials) només són possibles si es té una llengua comuna. Generalment aquesta llengua és la de la majoria. Els parlants de llengües minoritàries, per tant, són "minusvàlids

3 Part d'aquesta secció està basada en Alcalde (2015).

lingüístics" als quals cal ensenyar com més aviat millor la llengua dominant. En el conjunt del món, els minusvàlids són les persones que no parlen llengües internacionals, com per exemple l'anglès, el castellà, el rus o el francès. Com, segons els autors pertanyents a aquest grup, una llengua és essencialment una eina per a comunicar-se, acostumen a recomanar l'homogeneïtat lingüística, tant en l'àmbit nacional com en l'internacional.⁴

La segona tradició entre els filòsofs podria ser anomenada *multicultural*, tot i que aquesta etiqueta no necessàriament agrada a tothom. Segons els autors que pertanyen a aquesta tradició (p. ex. Kymlicka 2001, Patten 2009, Peled 2010, May 2011),⁵ al contrari, protegir la diversitat lingüística contribueix a la justícia i la llibertat en la societat. En primer lloc, la diversitat de llengües i cultures permet als individus *triar* el seu context cultural preferit (sense diversitat, no seria possible l'elecció, ni seriem lliures de triar). En segon lloc, protegir la diversitat lingüística contribueix a la justícia, ja que tots els grups lingüístics tenen la mateixa dignitat cultural i humana. Les persones no són individus aïllats. Neixen i creixen en grups i comunitats. Per tant, també els drets de les comunitats (p. ex. utilitzar una llengua) són importants, especialment perquè els individus també construeixen la seva identitat personal sobre la base dels trets del grup en què viuen o del que provenen. Com la identitat grupal és important per als individus, els drets dels grups han de ser protegits justament en nom dels drets individuals. El resultat d'aquest punt de vista filosòfic és que els membres de diferents grups lingüístics haurien de tenir la possibilitat d'evolucionar en les societats modernes per mitjà de la seva llengua (per exemple, una de minoritària). Això significa tenir la possibilitat d'aprendre, estudiar, defensar-se davant d'un tribunal mitjançant la seva llengua. Al contrari, promoure l'homogeneïtat lingüística causa desigualtat i discriminació. En general, la tradició multicultural dona suport a la protecció i respecte de la diversitat lingüística i, en conseqüència, a l'ús de diverses llengües en la societat (per exemple, en l'educació) i en l'aparell de l'estat. En altres mots, dona suport al multilingüisme.

4 Per a alguns autors, però, això no implica que totes les altres llengües hagin de desaparèixer. Alguna mena de protecció pot ser acceptable.

5 De fet, no tots els autors d'aquesta tradició són filòsofs. Alguns són sociolingüistes.

El debat entre aquestes dues tradicions és realment fascinant i interessant, però encara no ha produït conclusions clares. A més, sovint és molt teòrica i falten eines pràctiques per a avaluar i comparar polítiques lingüístiques. Ultra les dues tradicions filosòfiques, existeix almenys una altra interpretació del concepte de justícia lingüística que podria anomenar-se *econòmica* (Pool 1991, Grin i Gazzola 2013, Gazzola 2014a). Segons aquesta orientació, la justícia és sobretot un *criteri* per a avaluar polítiques. Avaluar la justícia d'unes polítiques lingüístiques (o "justícia lingüística") significa identificar aquells qui hi guanyen i aquells qui hi perden quan es prefereix una política A a una política B (o aquells qui hi guanyen més i aquells qui hi guanyen menys). Això vol dir avaluar la *distribució* dels avantatges, dels desavantatges i dels costos de polítiques lingüístiques alternatives entre persones i específicament entre persones que pertanyen a diferents grups lingüístics. Els costos poden ser dineraris (per exemple, els costos d'aprendre una nova llengua), però també psíquics (causats per la disminució de l'estatus de la resta de llengües i de la falta de confiança en un mateix a l'hora de parlar en una llengua estrangera). És més, avaluar la justícia lingüística significa avaluar si els perdedors reben compensacions i, si és així, si aquestes són suficients (és a dir, si serveixen per a compensar els desavantatges).

El resultat de l'anàlisi, en general, no són recomanacions ètiques. Tanmateix, l'avaluació de la justícia lingüística des d'un punt de vista econòmic és útil perquè forneix dades mesurables sobre les conseqüències d'una política lingüística, la qual cosa, al seu torn, pot contribuir al debat filosòfic sobre la seva conveniència ètica. L'avantatge principal de l'enfocament econòmic de la justícia lingüística és que és més fàcil d'aplicar empíricament. El següent apartat donarà un exemple d'aquesta avaluació.

LA JUSTÍCIA LINGÜÍSTICA A EUROPA

No disposem aquí de prou espai per a explicar en detall la política lingüística de la Unió Europea (vegeu entre altres Phillipson 2003 i Grin 2005). N'hi ha prou amb recordar, que després de l'entrada de Croàcia a la UE el 2014, la Unió té 28 estats membres i 24 llengües oficials i de treball. La UE gasta prop d'1,1 miliards d'euros anuals en traducció i interpretació. Alguns autors opinen que aquest cost és insostenible, però en realitat no és tan alt si el comparem amb altres programes. Els 1,1 miliards d'euros representen el 0,0085% del producte interior brut de la UE, l'1% del

pressupost dels òrgans de la UE i 2,2 € per cada ciutadà europeu (Gazzola i Grin 2013: 100). Realment, no es pot argumentar seriosament que aquests costos són inaguantables. Tot i això, tothom té el dret d'opinar que són massa alts o massa baixos, però això és una valoració subjectiva.

L'argument sobre els costos insostenibles del multilingüisme no és per tant gaire convincent. Hi ha, tanmateix, altres arguments. Alguns autors afirmen que la comunicació a la UE seria més *eficaç* si es fes servir només una llengua (Van Parijs 2011, Cogo i Jenkins 2010, De Swaan 2001). A més afegeixen que la UE seria també més coherent i *justa*, ja que la diversitat lingüística comporta incomprendiments i, en conseqüència, manca de solidaritat entre els pobles. Generalment aquests autors recomanen l'anglès com a única llengua oficial de la UE, no només com a llengua interna de treball, sinó també com a llengua per a la comunicació exterior. Altres autors recomanen una política lingüística que oficialitzi només tres llengües: l'anglès, el francès i l'alemany (Fidmuc i Ginsburgh 2007). Cal, doncs, avaluar quines serien les conseqüències d'aquest canvi de la política lingüística de la UE. Dit d'una altra manera, quins serien avui dia els efectes de la disminució del nombre de llengües oficials a la UE? La comunicació en la UE seria veritablement més *eficaç* i *justa* si es fessin servir menys llengües?

Comencem analitzant l'eficàcia i concentrem-nos sobre la comunicació de la UE, és a dir la comunicació entre els òrgans de la UE amb el món exterior i sobretot amb la gent. La UE es comunica amb el món exterior amb documents escrits, com reglaments, pàgines web i també documents sonors, com per exemple una hora de debat en el Parlament Europeu, que la gent pot veure des de casa amb un ordinador connectat a la xarxa.

Les dades assenyalen, que fer ús només d'una o tres llengües és menys *eficaç* que fer ús de totes les llengües oficials. La taula 1 mostra el percentatge de la població adulta en 24 països europeus,⁶ que serien exclosos de comunicar-se amb els òrgans de la UE si el nombre de llengües oficials fos una o tres, pel fet que ells no entendrien aquestes llengües. Farem servir la lletra *E* per a definir aquest percentatge, i nosaltres el fem servir com a indicador d'efi-

6 Es tracta dels 28 estats membres de la UE menys Irlanda, els Països Baixos, Malta i Luxemburg. Malauradament, no hi ha dades per a aquests països. Les dades que fem servir en aquest article van ser publicades per l'Eurostat el 2011 i fan referència a habitants de la UE entre 25 i 64 anys. La nostra mostra conté més de 190.000 observacions estadístiques.

Després de l'entrada de Croàcia a la UE el 2014, la Unió té 28 estats membres i 24 llengües oficials i de treball

L'argument sobre els costos insostenibles del multilingüisme no és gaire convincent

El multilingüisme té un major valor per als habitants amb menys ingressos i menys estudis. Per tant, es podria concloure que el multilingüisme contribueix a la justícia social

Gradualment el moviment esperantista va interessar-se cada vegada més pels problemes lingüístics mundials (en plural) i per la protecció de la igualtat entre les llengües, principalment les minoritàries

càcia. Com més baixa sigui la *E*, més alta serà l'eficàcia d'aquella política lingüística. Possiblement entre els especialistes encara no hi ha un acord clar sobre el significat precís de justícia lingüística, però a tots sembla evident, que una exclusió lingüística és una injustícia que podria tenir conseqüències negatives per a la democràcia europea.

Taula 1: Percentatge d'habitants exclosos de la UE segons la política lingüística (UE-24). Resultats en percentatge.

Política lingüística	E
Multilingüisme (24 llengües)	0
Tres llengües	28
Només l'anglès	49

Font: Gazzola (2014b)

La taula 1 demostra que el multilingüisme és la política lingüística més eficaç de les tres. Per exemple, si l'alemany, l'anglès i el francès fossin les úniques llengües oficials de la UE, el 28% dels habitants en els 24 països estudiats no tindrien cap accés als documents de la UE, perquè no entenen cap d'aquestes tres llengües. Això no significa, naturalment, que el 72% de la població parli fluidament *almenys* una de les tres llengües, sinó simplement que n'entenguin una. L'Eurostat va elaborar quatre nivells de coneixement de llengües estrangeres amb què els individus enquestats avaluaven els seus propis coneixements lingüístics de llengües estrangeres.

Els nivells són:

- *Bàsic* (“puc entendre només algunes paraules i frases”)
- *Acceptable* (“puc entendre i fer servir les expressions quotidianes d'ús més habitual. Faig servir la llengua amb relació a afers i situacions coneguts”);
- *Bo* (“puc entendre l'essència d'un text clar i escriure un text senzill i puc explicar experiències i esdeveniments”);
- *Molt bo* (“puc entendre gran quantitat de textos difícils i faig servir la llengua amb flexibilitat. Gairebé domino totalment la llengua”).

Es pot dubtar que el coneixement “bàsic”, “acceptable” i fins i tot “bo” d'una llengua estrangera sigui suficient per a entendre sense gaire esforç el contingut de les informacions emeses per la UE. De fet, el percentatge potencial de les persones excloses augmenta molt si s'aplica una definició més estricta del coneixement de la llengua, és a dir, tenir-la com a materna o conèixer-la “molt bé” (segons la definició anterior). Per exemple, la taula 1 mostra que fer servir només l'anglès exclouria un total del 49% de la població europea, i aquest percentatge arribaria al 81% si es consideressin exclosos aquells qui tenen l'anglès com a materna o el dominen “molt bé”. Fer servir només l'anglès, el francès i l'alemany exclouria un total del 28% de la població, i aquest percentatge s'enfilaria al 55% si apliquéssim el criteri estricte de coneixement lingüístic. Són uns percentatges impressionants.

No obstant això, en els propers paràgrafs d'aquest article farem servir l'indicador simple *E* per a calcular el percentatge absolut

d'exclusió, és a dir, el percentatge de la població que no coneix (ni tan sols a nivell bàsic) cap de les llengües oficials definides per una política lingüística, per exemple 24, 3 o 1.⁷ L'avantatge d'aquesta estratègia és que ens permet evitar les crítiques d'aquells qui es malfien de la pròpia avaluació dels coneixements lingüístics dels habitants. Cal, però, advertir al lector que l'indicador *E* dona només una visió parcial del total, i que els percentatges reals d'exclusió seran segurament molts més alts que aquells que presentarem en les properes taules.

La taula 1 assenyalava només els resultats mitjans per a la UE, però hi ha grans diferències entre els països, com demostra la taula 2. En alguns països més de tres quarts de la població serien totalment exclosos d'accedir als documents oficials de la UE o als debats en el Parlament de la UE (als quals avui és fàcil accedir per la xarxa) si l'anglès fos l'única llengua oficial de la UE. Una política lingüística amb una o tres llengües seria, per tant, molt menys eficaç que la política lingüística multilingüe actual i provocaria una desigualtat greu entre els estats membres europeus.

Taula 2: Percentatge d'habitants exclosos a la UE segons la política lingüística i l'estat (UE-24). Resultats en percentatge.

País	Només l'anglès	Tres llengües
Alemanya	43	1
Àustria	32	0
Bèlgica	42	14
Bulgària	79	64
Croàcia	56	38
Dinamarca	15	13
Eslovàquia	70	49
Eslovènia	40	23
Espanya	67	58
Estònia	54	46
Finlàndia	20	19
França	55	0
Gran Bretanya	1	0
Grècia	54	52
Hongria	85	77
Itàlia	54	40
Letònia	59	48
Lituània	62	45
Polònia	75	62
Portugal	64	54
Romania	81	74
Suècia	9	9
Txèquia	67	47
Xipre	17	16
TOTAL	49	28

Font: Gazzola (2014b)

Clarament, els percentatges que es donen a les taules 1 i 2 presenten la situació en un moment històric definit i podrien disminuir en el futur, principalment gràcies a l'ensenyament de llengües estrangeres a les escoles. No obstant això, l'ensenyament necessita molt temps per a ser veritablement eficaç i obligar a

7 Veg. Gazzola (2014b) per a una anàlisi més àmplia.

aprendre una llengua estrangera no és una condició suficient per a aprendre-la bé. És veritat que el percentatge de persones que tenen almenys un coneixement bàsic de l'anglès a Europa és més alt en les generacions joves. Però el percentatge dels habitants que tenen aquesta llengua com a materna o en tenen un bon coneixement és constant en mitjana a través de les generacions (Gazzola 2014b). En altres paraules, els joves que saben anglès són més que les persones grans, però de mitjana no el saben gaire millor qualitativament. El percentatge de la població europea que no té l'anglès com a llengua materna o no el domina a un bon nivell és pels volts del 80% en tots els grups d'edat (Gazzola 2014b). En conseqüència la necessitat de traducció i interpretació no canviarà gaire en un futur immediat.

Abordem ara el tema de política lingüística i justícia a Europa. És veritat, com asseguren alguns autors, que la UE seria més coherent i justa si els seus òrgans fessin servir només una (o tres) llengües oficials? Algunes persones opinen que la diversitat lingüística comporta incomprendiments entre els pobles i, en conseqüència, manca de solidaritat entre les persones. Les dades ens diuen que la realitat és la contrària. Per a estudiar això, s'analitza la distribució de l'indicador *E* segons el nivell dels ingressos i el nivell d'educació.

La taula 3 ens mostra la distribució del percentatge d'exclusió *E* segons la categoria dels ingressos dels habitants europeus. Se separa la població en cinc categories o classes. Cada categoria representa un 20% de la població (en estadística s'usa la paraula *quintil*). La primera classe té el 20% de la població amb els ingressos més baixos relativament (per simplificar, es tracta dels habitants més pobres). La classe número 5 és el 20 de la població que té els ingressos més alts relativament (per simplificar, es tracta dels habitants més rics)

Taula 3: Percentatge d'habitants de la UE exclosos segons la política lingüística i la categoria d'ingrés econòmic (UE-23). Resultats en percentatge.⁸

Política lingüística	Categoria				
	1	2	3	4	5
24 llengües	1	0	0	0	0
3 llengües	38	29	25	21	13
Només l'anglès	60	56	52	45	29

Font: Gazzola (2014b).

Els resultats de la taula demostren que si la UE fes servir només una llengua oficial o només tres oficials, el percentatge dels habitants que resultarien exclosos seria més alt a la classe dels pobres que a la classe dels rics. Per exemple, el percentatge de població europea que no domina l'anglès es respectivament d'un 29% entre els rics i un 60% entre els pobres. Això significa, que si l'anglès fos l'única llengua oficial de la UE, aquells qui tindrien més problemes per a comunicar-se amb la UE serien precisament els habitants menys rics.

Una anàlisi semblant presenta la taula 4, on s'indica el percentatge de població, segons el nivell d'educació rebut, que no tindria accés als documents de la UE si canviés la seva política lingüística.

⁸ A la taula s'ha exclòs la Gran Bretanya perquè no hi ha dades per ingressos econòmics

Taula 4: Percentatge d'habitants de la UE exclosos segons la política lingüística i el nivell d'educació (UE-24). Resultats en percentatge.

Política lingüística	Nivell d'educació				
	Elemental	Secundari inferior	Secundari superior	Postsecundari no terciari	Tercer cycle
24 llengües	1	1	0	0	0
3 llengües	71	42	26	15	7
Només l'anglès	93	72	49	33	19

Font: Gazzola (2014b)

La política lingüística actual de la UE permet a tots els habitants de la UE tenir accés als documents oficials de la UE, i tothom pot, en principi, llegir els documents de la UE en 24 llengües. Això passa perquè aquestes 24 llengües són generalment llengües maternes dels europeus o llengües amb què, totalment o parcialment, han rebut l'educació (aquest és el cas de les minories, per exemple molts bascos aprenen també en castellà). No obstant això, si la UE fes servir només una llengua oficial o només tres oficials, sorgiria una desigualtat important entre els habitants europeus, relacionada amb el seu nivell d'educació. Tenir accés als documents publicats per la UE seria de mitjana més difícil per als habitants amb un nivell baix o mitjà d'educació que no pas per als que tenen un nivell alt d'educació. Per exemple, el percentatge dels habitants de la UE que no dominen l'anglès, el francès o l'alemany és, respectivament, el 7% dels qui tenen un nivell d'educació superior, però el 26% dels qui varen assolir una educació secundària superior (o sigui, en general, el nivell que s'assoleix al final de l'escola obligatòria, més o menys a 18 anys). Per tant, si l'anglès, el francès i l'alemany fossin les úniques llengües oficials de la UE, aquells qui tindrien més problemes per a accedir a comunicar-se amb la UE serien les persones amb un nivell d'educació més baix. Cal recordar que els resultats a les taules demostren el percentatge dels habitants que serien exclosos de la comunicació amb la UE pel fet de no conèixer cap llengua oficial *sense considerar* el nivell del seu coneixement. Si es definís com a "habitant no exclòs" aquell que té una llengua oficial com a materna o el qui parla molt bé una llengua oficial, els percentatges d'exclusió serien molt més alts.

La conclusió general fa el seu curs natural: actualment a la UE la política lingüística multilingüe és alhora clarament més eficaç i més igualitària que no pas una política d'una o tres llengües. El multilingüisme, per altra banda, té un major valor per als habitants amb menys ingressos i menys estudis. Per tant, es podria concloure que el multilingüisme contribueix a la justícia social.

ÚLTIMES OBSERVACIONS I VINCLE AMB L'ACTIVITAT DE L'ASSOCIACIÓ UNIVERSAL D'ESPERANTO

Es pot observar que les idees de la tradició filosòfica del liberalisme igualitari i de la tradició multicultural ressonen i reapareixen en el debat del moviment esperantista, i principalment en l'Associació Universal d'Esperanto (UEA). S'ha observat que:

en la primera època de la llengua, l'esperanto es presentà, en primer lloc, com una eina per a superar obstacles

que semblaven insuperables. A més d'aquest objectiu, Zamenhof s'esforçà a unir la humanitat, i no va veure res d'especialment negatiu en el fet que en un futur llunyà les llengües nacionals desapareguessin. (Pietiläinen 2010: 781)

Fins a l'època de Lapenna, els esperantistes veien el plurilingüisme (o multilingüisme, fem servir aquestes paraules com a sinònims) principalment com el problema lingüístic mundial que comporta uns alts costos de traducció i interpretació i barreres lingüístiques (Lapenna 1974).

El canvi ideològic va començar en els anys setanta del segle xx, quan cada vegada era més evident que en el món occidental estava creixent el paper de l'anglès com a llengua de comunicació internacional. Gradualment el moviment esperantista va interessar-se cada vegada més pels problemes lingüístics mundials (en plural) i per la protecció de la igualtat entre les llengües, principalment les minoritàries. En altres paraules:

Ja no es tractava d'eliminar "el problema lingüístic" segons l'estil d'Ivo Lapenna, sinó d'eliminar la desigualtat lingüística i oposar-se al domini de les grans llengües nacionals. Caldria reformar tot el sistema de comunicació lingüística, parar més atenció a les llengües minoritàries i a la discriminació a tots els nivells. L'esperanto podria triomfar només si tota la configuració lingüística del món fos reformada. (Pietiläinen 2010: 788)

La maduració d'aquest corrent ideològic va tenir lloc durant el darrer decenni del segle passat:

en el Manifest de Praga, que defineix clarament el lloc del moviment esperantista al costat dels defensors del plurilingüisme i de les llengües minoritàries. Ja no es tractava dels altíssims costos del plurilingüisme o dels mals resultats de l'ensenyament de llengües (quan es refereix a llengües nacionals), sinó a la necessitat de conservar el plurilingüisme i la veritable igualtat entre totes les llengües. (Pietiläinen 2010: 788)

Durant aquests anys els esperantistes comencen a fer servir la paraula "democràcia lingüística" (Fettes i Bolduc 1998). Es fa evident que una part dels esperantistes

gradualment es distanciava de la ideologia que pertanyia a la tradició igualitària-liberal i feia seus els arguments pertanyents a la tradició multicultural. Això no obstant, no significa que el moviment totalment i coherentment es decantés cap a una nova ideologia. Diversos esperantistes segueixen opinant que la humanitat necessita una llengua comuna i que el plurilingüisme és un problema (Chiti-Batelli 2003). El debat és especialment intens a Europa, on alguns veuen l'esperanto com a única llengua oficial en una futura Europa federal (Pagano 1997, Chiti-Batelli 2007). Donar suport al multilingüisme, segons aquests autors, significa implícitament afavorir l'expansió i hegemonia de l'anglès. El multilingüisme, segons ells, està fracassant, ja que els europeus, en qualsevol dels casos, volen i necessiten tenir una llengua comuna. És millor, segons aquests autors, maldar per una llengua comuna que permetria almenys una comunicació igualitària, i l'esperanto és un bon candidat. La ideologia esperantista encara no ha trobat una síntesi entre les dues tradicions de pensament i els dos argumentaris encara coexisteixen dins el moviment esperantista. Sembla, tanmateix, que la tradició multicultural ha resultat ser d'alguna forma majoritària, almenys a la UEA. Cal fer notar que els dos punts de vista no es contradueixen necessàriament. L'esperanto pot ser l'instrument de política lingüística l'objectiu del qual és garantir al mateix temps respecte per la diversitat lingüística i una comunicació justa i eficaç. L'ús de l'esperanto com a llengua pont en traducció i interpretació i en l'ensenyament com a eina d'ensenyament propedèutica són bons exemples.

El canvi ideològic de la UEA es fa evident en el Pla de Treball Estratègic (2013–2017). No s'ha de presentar més la diversitat lingüística com a problema que cal solucionar "racionalment" amb una llengua moderna, l'esperanto, perquè:

la lògica de la modernitat (en la pràctica, si no en teoria) condueix no a l'esperanto, sinó al món on predomina una única llengua industrial i imperial (concretament a la nostra època: l'anglès). La mateixa lògica oprimeix i margina cada vegada més les llengües relativament petites, fins a la desaparició pronosticada del 90% de la diversitat lingüística del nostre planeta. Aquest món no necessita l'esperanto, ni el necessitarà en el futur. Per tant, els nostres arguments han de tenir un objectiu més gran. Si treballem per un

món en el qual l'esperanto trobi el seu desenvolupament ple, hem de canviar totalment el pensament de les persones sobre la forma de gestionar la diversitat lingüística. (Fettes 2014: 68)

Es nota encara una evolució en comparació amb les idees dels anys noranta. Actualment protegir el plurilingüisme no significa protegir només les llengües minoritàries, sinó generalment cuidar amb un nou estil tota la diversitat. Es constata que actualment també llengües com el francès, l'italià o l'alemany, que són llengües de la majoria en alguns estats, es tornen llengües minoritàries en un món unificat, i corren el risc, de mica en mica, de perdre funcions en alguns camps importants; per exemple, en la comunicació especialitzada i científica (Gazzola 2010) o en les relacions internacionals. En altres paraules, d'alguna manera ja es demostra, encara que la idea no sigui prou clara i evident, un major canvi de conceptes. No cal esforçar-se per protegir la igualtat entre les llengües, *sinó la justícia lingüística entre les persones* que parlen aquestes llengües. Igualtat no significa justícia. Com ja hem escrit al començament, una situació desigual pot ser justa si es donen unes compensacions adequades a les persones en situació desfavorable. Alguns exemples serien traspasos de diners o, amb certes condicions, una discriminació positiva. En segon lloc, més important que les llengües per si mateixes és el que les persones poden fer en la societat amb aquestes llengües. Allò que és avaluable són les conseqüències d'unes polítiques lingüístiques a la vida de les persones. Cal insistir que no és important que la llengua sigui minoritària o no.

L'anàlisi de la situació europea presentada en aquest article demostra que els esperantistes tindrien bons arguments per a defensar el plurilingüisme. Donar suport al multilingüisme a Europa actualment significa escollir una política lingüística eficaç que afavoreixi la democràcia pel fet que doni a tots els ciutadans la possibilitat de participar en l'activitat política de la UE i controlar-la. Fer servir només una llengua, diguem l'anglès, o bé tres, seria, al contrari, ineficaç i crearia desigualtat entre els estats membres i entre els habitants dins dels estats mateixos. Aquesta desigualtat és segurament difícilment acceptable per a la majoria per dues raons. Primerament, es pot evitar a un cost de 2,2 € anual per habitant. En segon lloc, encara no hi ha cap proposta seriosa per a equilibrar-la; per exemple, donant una

compensació als perjudicats. Observi's que aquests arguments no es basen en principis ètics abstractes, sinó en l'anàlisi dels efectes de la política lingüística, és a dir sobre l'estudi empíric de l'eficàcia de polítiques lingüístiques i de justícia lingüística.

AGRAÏMENTS

L'autor agraeix el suport financer de la Research Executive Agency dels Estats Units (projecte PIEF-GA-2012-327225) del Center for Applied Statistics and Economics de la Universitat Humboldt de Berlín (CASE) i de l'Esperantic Studies Foundation (ESF). També vol agrair a Javier Alcalde, Mark Fettes, Sabine Fiedler, Carlo Minnaja i Bengt-Arne Wickström la seva ajuda.

BIBLIOGRAFIA

- Alcalde, Javier (2015). "Linguistic Justice: An Interdisciplinary Overview of the Literature." *Amsterdam Working Papers in Multilingualism* 3, p. 27–96.
- Chiti-Batelli (2003). "Can anything be done about the 'glottophagy' of English?". *Language Problems and Language Planning* 27 (2), p. 137–153.
- (2007). *L'Europa intera parlerà solo inglese? Per un'interlinguistica "scientifica"*. Milà: Franco Angeli.
- Cogo, Alessia; Jenkins, Jennifer (2010). "English as a lingua franca in Europe. A mismatch between policy and practice". *European Journal of Language Policy* 2 (2), p. 271–294.
- Dahl, Robert A. (1962). *A preface to democratic theory. Expanded Edition*. Xicago: The University of Chicago Press.
- De Schutter, Helder (2007). "Language policy and political philosophy: On the emerging linguistic justice debate", *Language Problems and Language Planning* 31 (1), p. 1–23.
- De Swaan, Abram (2001). *Words of the world. The global language system*. Cambridge: Polity Press.
- Fettes, Mark (2014). "La daŭripova vojo". *Esperanto* 107 (1278), p. 68.
- ; Bolduc, Suzanne (eds.) (1998). *Al lingva demokratio / Towards Linguistic Democracy / Vers la démocratie linguistique*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio.
- Fidrmuc, Jan; Ginsburgh, Victor (2007). "Languages in the European Union: The quest for equality and its cost". *European Economic Review* 51, p. 1351–1369.
- Gazzola, Michele (2010). "Lingva diversco kaj la internaciigo de la universitatoj en Eŭropo". Dins: Blanke, Detlev; Lins, Ulrich (reds.). *La arto labori kune. Festlibro por Humphrey Tonkin*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio, p. 151–156.
- (2014a). *The evaluation of language regimes. Theory and application to multilingual patent organisations*. Amsterdam: John Benjamins.
- (2014b). "Partecipazione, esclusione linguistica e traduzione: Una valutazione del regime linguistico dell'Unione europea", *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata*, 43 (2), pp. 227–264.
- ; François Grin (2013). "Is ELF more effective and fair than translation? An evaluation of the EU's multilingual regime". *International Journal of Applied Linguistics* 23 (1), p. 93–107.
- Grin, François (2005). *L'enseignement des langues étrangères comme politique publique*. París: Haut Conseil de l'Évaluation de l'École. [En línia: <<http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/054000678.pdf>>].
- ; Gazzola, Michele (2013). "Assessing efficiency and fairness in multilingual communication: theory and application through indicators". Dins: Berthoud, Anne-Claude; Grin, François; Lüdi, Georges (reds.). *Exploring the dynamics of multilingualism*. Amsterdam: John Benjamins, p. 365–386.
- Kymlicka, Will (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. Oxford: Oxford University Press.
- Laitin, David; Reich, Rob (2003). "A liberal Democratic Approach to Language Justice". Dins: Kymlicka, Will; Patten, Alain (reds.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 80–104.
- Lapenna, Ivo (1974). "La lingva problemo en internaciaj rilatoj". Dins: Lapenna, Ivo; Lins, Ulrich; Carlevaro, Tazio (reds.). *Esperanto en perspektivo. Faktoj kaj analizoj pri la Internacia Lingvo*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio, p. 3–27.
- May, Stephen (2011). *Language and Minority Rights: Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Londres: Routledge.
- Pagano, Giorgio (1997). "Ni devas solvi la problemon antaŭ 2005". Dins: Selten, Reinhard (red). *La kostoj de la eŭropa lingva (ne-)komunikado*. Roma: "Esperanto" Radikala Asocio, pp. vi–x.
- Patten, Alain (2009). "Survey article: The justification of minority language rights". *Journal of Political Philosophy* 17(1), p. 102–128.
- Peled, Yael (2010). *Linguistic Justice and Philosophical Empowerment: Two Justifications for a Plurilingual Theory of Democracy*. Oxford: Oxford University Press. [Tesi doctoral]
- Phillipson, Robert (2003). *English-only Europe? Challenging language policy*. Londres: Routledge.
- Pietiläinen, Jukka (2010). "Plurlingvismo kaj Esperanto. Ideologia ŝanĝiĝo en la Esperanta Movado". Dins: Blanke, Detlev; Lins, Ulrich (reds.). *La arto labori kune. Festlibro por Humphrey Tonkin*. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio, p. 781–792.
- Pogge, Thomas (2003). "Accommodation Rights for Hispanics in the US". Dins: Kymlicka, Will; Patten, Alain (reds.). *Language Rights and Political Theory*. Oxford: Oxford University Press, p. 105–122.
- Pool, Jonathan (1991). "The official language problem". *American Political Science Review* 25 (2), p. 485–514.
- Schumpeter, Joseph (2006 [1942]). *Capitalism, Socialism and Democracy*. Londres: Routledge.
- Van Parijs, Philippe (2011). *Linguistic justice for Europe and for the World*. Oxford: Oxford University Press.